

Filologijos
fakultetas

Tarptautinis mokslinis seminaras

**SENOSIOS RAŠTIJOS TYRIMŲ AKTUALIJOS.
MININT PROFESORIAUS JONO PALONIO ŠIMTMETĮ**

*2024 m. birželio 20 d.
Vilnius*

International Workshop

**NEW APPROACHES TO OLD TEXT RESEARCH:
IN MEMORY OF PROF. JONAS PALIONIS
ON THE OCCASION OF HIS 100TH BIRTHDAY**

*June 20, 2024
Vilnius, Lithuania*

TEZĖS

ABSTRACTS

VILNIAUS UNIVERSITETO LEIDYKLA

**Filologijos
fakultetas**

**Konferenciją organizuoja Vilniaus universiteto Baltistikos katedra.
The conference is organized by the Department of Baltic Studies of Vilnius University.**

Organizacinis komitetas / Organizing Committee:

Daiva Sinkevičiūtė
Gina Kavaliūnaitė
Ernesta Kazakėnaitė
Vytautas Rinkevičius

Tezių sudarytojai: Daiva Sinkevičiūtė, Vytautas Rinkevičius

Konferenciją iš dalies finansuoja Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija

The conference is partially financed by the Ministry of Education, Science and Sports of the Republic of Lithuania

© VU BKKI Baltistikos katedra
© Daiva Sinkevičiūtė
© Vytautas Rinkevičius
© Vilniaus universitetas, 2024

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*

eISBN 978-609-07-1059-3

Vilniaus universiteto leidykla,
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
Knygos internete *knygynas.vu.lt*
Mokslo periodikos žurnalai *zurnalai.vu.lt*

Turinys / Table of Contents

Henrik Hornecker	4
Birutė Kabašinskaitė	6
Gina Kavaliūnaitė	7
Ernesta Kazakėnaitė	8
Jūratė Pajėdienė	9
Christiane Schiller	10
Inga Strungytė-Liugienė	12
Felix Thies.....	13

Henrik Hornecker (Humboldt-Universität zu Berlin)

Why is there gender variation in Old Lithuanian?

With his *XVI-XVII a. lietuviškų raštų atrankinis žodynas*, Jonas Palionis (2004) contributed greatly to the lexicological study of Old Lithuanian. He collected about 10.000 Old Lithuanian words that do not occur in the contemporary Lithuanian language or occur in Old Lithuanian with a meaning that is not found in contemporary Lithuanian. Thus, he provided a useful aid for researchers concerned with Old Lithuanian texts.

His dictionary includes i.a. nouns with varying gender, e.g. *padūksė, padūksis* ‘viltis, palaiminimas’ (Palionis 2004: 291). Nouns with varying gender are not unusual in Old Lithuanian. 8.3% of all nouns in the *Altlitauisches Etymologisches Wörterbuch* (Hock et al. 2020) show at least one doublet with the same meaning, but the other gender. Under theoretical aspects, this needs to be explained since it has been claimed that one noun should have exactly one gender and not two or more (Corbett 1991: 147; Ledo-Lemos 2003: 6-7; Köpcke & Zubin 2017: 203).

In my talk, I discuss a broad variety of explanations for the gender variation in Old Lithuanian. I touch on the explanations already proposed in the literature as well as on new approaches to solve this puzzle. My argument is based on a study of about 65 words with varying gender, whose occurrences in an Old Lithuanian text sample (including, e. g. Mažvydas’ and Daukša’s writings, parts of Bretkūnas’ Bible, Szyrwyd’s *Dictionarium* 1. + 3. ed.) I analyze with regard to the distribution of their gender doublets. As a result, the texts from Lithuania Minor appear to favor the masculine gender over the feminine in the analyzed nouns, while the texts from Lithuania Major seem to favor the feminine. However, it is not possible to attribute the variation to a certain variety of Old Lithuanian, which would help to solve the puzzle about this variation.

Furthermore, this study challenges some of the hypotheses that were proposed to explain the gender variation because those hypotheses have difficulties to explain the variation of many words I have included in my study. Nevertheless, it is possible to reconcile the data with some hypotheses. In addition, the impact of language contact has to be considered. But the most likely explanations for the gender variations in Old Lithuanian seem to be the loss of the neuter in Proto-East Baltic or collective formations.

References

Corbett, Greville G. 1991. *Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hock, Wolfgang et al. 2020. *Altlitauisches etymologisches Wörterbuch (ALEW). Version 2.0*. Berlin: Lehrstuhl für historisch-vergleichende Sprachwissenschaft. <https://alew.hu-berlin.de>, last access 06.06.2024.

Köpcke, Klaus-Michael/Zubin, David. 2017. „Genusvariation: Was offenbart sie über die innere Dynamik des Systems?“. In: Konopka, Marek/Wöllstein, Angelika (ed.). *Grammatische Variation*. Berlin/Boston: de Gruyter. 203-227.

Palionis, Jonas. 2004. *XVI - XVII a. lietuviškų raštų atrankinis žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Ledo-Lemos, Francisco José. ²2003. *Femininum Genus. A Study on the Origins of the Indo-European Feminine Grammatical Gender*. München: LINCOM EUROPA.

Birutė Kabašinskaitė (Vilniaus universitetas)

Dėl kelių rytų bei pietų aukštaičių tekstų mūsų raštijoje

Pranešime aptariami keli rankraščiniai XVI a. pabaigos–XVIII a. tekstai, susiję su Vilniaus rašomosios kalbos variantu, tačiau turintys ir pietų aukštaičių tarmėms būdingų bruožų.

1. 1501 metų mišiole *Missale ad vsum romane* Sigitio Narbuto ir Zigmo Zinkevičiaus (1989 m.) buvo rastas 91 lietuviškas įrašas lietuvių kalba. Iš tiesų glosų šioje knygoje yra šiek tiek daugiau. Tyrėjų nepastebėti keturi lietuviški įrašai: *pakolai*, *[pr]iwadijmo*, *žemie⁹⁹*, *βakielees*. Be to, pranešimo autorei pavyko perskaityti kelias neaiškiomis laikytas glosas. Pasvarstyta ir dėl likusio neaiškaus įrašo *dinrius CXXb* perskaitymo galimybių.

2. XVIII amžiaus pradžios rankraščio sąlyginiu pavadinimu *Conciones Litvanicae*, kurio kalbą yra tyręs Jonas Palionis, giesmių redagavimo tendencijos rodo, kad autorius orientavosi į tradicinį (Kėdainių) rašomosios kalbos variantą, nors pats buvo pietų aukštaitis.

Gina Kavaliūnaitė (Vilniaus universitetas)

Lietuviška Biblija internete

Biblijos fragmentų ar jos dalių vertimai rengiami nuo pat raštijos atsiradimo pradžios. Labai svarbu galvoti apie vieningą visų lietuviškų Biblijos tekstų duomenų bazės kūrimą: galimybė lyginti skirtingų vertėjų atliktus tų pačių tekstų vertimus sudaro sąlygas moderniems leksikos ir gramatikos tyrimams. Šiuo metu dalis istorinių lietuviškos Biblijos vertimų prieinami skirtingose interneto svetainėse pačiais įvairiausiai formatais. Pranešime jas apžvelgsiu, kelsiu klausimą, kiek jos parankios kalbos tyrimams. Pademonstruosiu esamas Chylinskio Biblijos svetainės galimybes ir pristatysiu pildymo naujais tekstais bei įrankių tobulinimo planus.

Galiausiai kelsiu klausimą, ką galėtume padaryti, kad visi bendromis jėgomis sutelktume pastangas vieningos lietuviškų Biblijų duomenų bazės sukūrimui.

Ernesta Kazakėnaitė (Vilniaus universitetas)

Nauji ankstyvojo laikotarpio latviški rankraštiniai įrašai Vilniuje

Pranešime bus pristatyti iki šiol nežinomi rankraštiniai įrašai latvių kalba, šiuo metu saugomi Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje. Tai Sebastiano Münsterio 1552 m. lotyniškoje kosmografijoje pateiktos latviškos maldos rankraštiniai taisymai tarp eilučių. Įrašai anoniminiai ir sunkiai datuojami, tačiau rašybos analizė rodo, kad juos reikėtų laikyti ankstyvojo latvių raštijos etapo paminklu. Tokių Lietuvoje iki šiol nežinota. Pranešime bus pateikiama įrašų interpretacija bei pristatomas knygos kelias į Lietuvą.

Jūratė Pajėdienė (Lietuvių kalbos institutas)

Dviskaita rankraštiniuose Jurgio Ambroziejaus Pabrėžos pamoksluose

Viename Jurgio Ambroziejaus Pabrėžos pamoksle (1824) esanti bibliografinė pastaba apie iš Karolio Fabiani knygos *Missya apostolska CZĘŚĆ II* (1783) pasitelktą mokymą atidengė ne tik Kiprijono Lukausko rankraščio (1797) pirmoje dalyje (312 p.) surašytų 30-ies pamokslų kilmės paslaptį (žr. Pajėdienė 2022), bet ir suteikė trijų to paties teksto pateikčių gretinimo galimybę. Du nurodytos Fabiani knygos pamokslai apie 8-ąjį Dievo Prisakymą turi ir lietuvišką Lukausko, ir žemaitišką Pabrėžos vertimą. Skirtingomis kalbomis surašyto teksto versijų gretinimas leidžia pamatyti ir gana subtilius kalbinius skirtumus. Pabrėžos žemaitiškai surašytų Fabiani pamokslų teksto gramatinis savitumas susijęs su dviskaitos vartojimu. Pranešime bus aptariami gretinant lenkišką Fabiani tekstą su lietuvišku (Lukausko) ir žemaitišku (Pabrėžos) vertimu išryškėję skirtingi dviskaitos vartojimo modeliai. Nuoseklus dviskaitos vartojimas būdingas ne vien Fabiani tekstų vertimą teikiančiam, bet ir kitiems Pabrėžos rankraštinio rinkinio *PAMOKSLAY Wayringosy Materyjosy* pamokslams (rankraščio publikaciją žr. Šepetytė, par., 2020).

Christiane Schiller (Humboldt-Universität zu Berlin)

Das Türkensteuerregister von 1540 als Quelle für die litauische Lexikologie (für den historischen litauischen Wortschatz)

Der Überlieferungsbeginn des Litauischen wird in der Regel mit den *Dzukischen Gebeten* zu Beginn des 1600 Jahrhunderts datiert. Sie und einige verstreut überlieferte Glossen gehören zu den ältesten Zeugnissen der litauischen Sprache. Die konstante Überlieferung des Litauischen setzt erst mit der litauischen Übersetzung des Kleinen Katechismus von Martynas Mažvydas 1547 ein. Wollte man ein historisches Wörterbuch zusammenstellen, das wie das an der Humboldt-Universität zu Berlin erarbeitete *Altlitauische Etymologische Wörterbuch* für jedes verzeichnete Etymon jeweils den Erstbeleg angibt, wäre für überwältigende Mehrheit der Lexik das Jahr 1546 der *Terminus post quem* ihrer Erstbezeugung.

Doch ließe sich die Bezeugung eines nicht unerheblichen Teils des litauischen Wortschatzes vordatieren, bezöge man, wie es bereits in der Prußistik gemacht wird (vgl. Blažienė 2017), die in Namen, sowohl Personennamen als in Toponymen, überlieferten litauischen Appellative ein.

In den ältesten Dokumenten, in denen sich für litauische Namenträger eine Zweinamigkeit nachweisen lässt, findet sich zusätzlich zu den Rufnamen ein weiterer, die Person genauer identifizierende Name. In der Regel handelt es sich dabei um Patronyme, häufig aber um einen Beinamen, der auf den Beruf, körperliche oder charakterliche Merkmale, seltener auf die Wohnstätte verweist. In der Regel sind diese Beinamen dem Rufnamen appositionell nachgestellt, d.h. überliefert ist das entsprechende litauische Appellativ, wenn auch durch die Schreiber häufig eingedeutscht und damit seiner litauischen Endungen beraubt. Erst wenn onymische Suffixe herantreten, gehen Appellative und Onyme eigene Wege.

Im Vortrag sollen anhand von ausgewählten Beispielen aus den beiden von Hans Heinz Diehlmann herausgegebenen Bänden für die Ämter Memel und Tilsit (Bd. 2) und für die Ämter Ragnit, Insterburg, Georgenburg und Saalau (Bd. 3) der Türkensteuer im Herzogtum Preußen 1540 das Potential dieser Quellen für die historische Lexikologie des Litauischen aufgezeigt werden.

Literatur

Blažienė, Grasilda (2017): *Altpreußische Eigennamen als Quelle der altpreußischen Lexik. – Incontri Baltistici in Pisa. Studi e saggi.* Novi Ligure, 63–85.

Diehlmann, Hans Heinz (2006): *Die Türkensteuer im Herzogtum Preußen 1540*. Memel, Tilsit. Band 2. Hamburg.

Diehlmann, Hans Heinz (2008): *Die Türkensteuer im Herzogtum Preußen 1540*. Ragnit, Insterburg, Georgenburg und Saalau. Band 3. Hamburg.

Hock, Wolfgang et al. (2015): *Altlitauisches Etymologisches Wörterbuch. Studien zur historisch-vergleichenden Sprachwissenschaft 7 (SHVS 7)*. Hamburg.

Urbonavičiūtė, Asta (2011): Patronimų su priesagomis *-aitis, -(i)ūnas* vartojimas ir paplitimas XVI a. Prūsijos kunigaikštystės Sembos vardyne. *Res Humanitariae X*, 28–53.

Inga Strungytė-Liugienė (Lietuvių kalbos institutas)

„Balsų paženklinimai“, arba melodijų žymėjimas skaitmenimis, XIX a. Prūsijos Lietuvos knygose

XIX a. Prūsijos Lietuvoje lietuvių kalba išėjo kelios knygos, kuriose protestantiškų giesmių melodijos užrašytos ne klasikiniu būdu, vartojant įprastą linijų ir raktų sistemą, o skaitmenimis ir kitais grafiniais ženklais. Skaitmeninės notacijos paplitimas sietinas su švietimo vizionieriaus Johanno Heinricho Pestalozzi'o (1746–1827) pedagoginėmis nuostatomis ir švietimo sistemos esminiais pokyčiais XIX a. pradžioje Prūsijos Karalystėje. Pokyčių atsiradimą skatino besikeičiantis požiūris į jaunimo iš žemesnio socialinio sluoksnio ugdymą. Liaudies mokyklose ir mokytojų seminarijose daugiau dėmesio buvo skiriama jaunuolių muzikiniam lavinimui.

Šiame pranešime ketinama apžvelgti Prūsijos Lietuvos mokykloms, namų pamaldoms skirtas knygas su giesmių melodijomis skaitmenimis. Taip pat numatyta pristatyti skaitmeninės notacijos sistemą ir pateikti surinkimininkų giesmyne *Visokios naujos giesmės arba evangeliški psalmi* (1864) skaitmenimis užrašytos Gustavo Knako giesmės „Eikim bėn, eikim bėn“ melodijos rekonstrukciją šiuolaikine muzikine notacija.

Felix Thies (Humboldt-Universität zu Berlin)

S. B. Chylinskio Senojo Testamento vertimo leksikos ypatybės

S. B. Chylinskio Senojo Testamento vertimas yra svarbus senosios lietuvių kalbos šaltinis. Kai kurie jo žodžiai yra įtraukti į istorinius arba holistinius lietuvių kalbos žodynus kaip LKŽ, Jono Palionio XVI ir XVI a. žodyną ir etimologinį žodyną ALEW. Tačiau ChST leksika iki šiol dar nėra išsamiai dokumentuota. Berlyne pradėta analizuoti ir dokumentuoti ChST Penkiaknygės leksiką, ketinama įtraukti ją į ALEW. Pranešime diskutuojamos kai kurios S. B. Chylinskio kalbos ypatybės ir lematizavimo problemos.

Pvz., forma *abazaus* (46×) atrodo kaip *u*-kam. **abazus* kilmininkas. Tačiau toks *u*-kam. neturėtų kitų linksnių, nėra jo nei LKŽ, nei ALEW. Vis dėlto *a*-kam. *abazas* formuoja visus linksnius, įskaitant kilm. *abazo* (15×), taigi negalima jo laikyti supletyvine paradigma.

Taip pat diskutuojami veiksmažodžiai, kurių būtojo laiko formos turi priesagą *-avo-*, pvz., *kielawo* (10×). Bendrinės lietuvių kalbos požiūriu laukiama bendratis *keliauti*, kurią atitinka 3.fut. *kielaus* (5×), bet formos 1.pl.fut. *kielosim* (2×), 1.sg.pres. *kieloju* (1×) ir 3.cond. *kielotu* (1×) reikalauja bendraties formos *keliuoti*. Taigi būt. l. formos lieka dviprasmiškos joms priskiriamos bendraties atžvilgiu.

